

Pod komandom operativnog štaba za Bosansku krajinu

Od formiranja do ulaska u sastav Prve proleterske divizije početkom novembra 1942, Treća krajiška brigada nalazila se pod komandom Operativnog štaba za Bosansku krajinu. Borila se i kalila u borbama s okupatorom, ustašama i četnicima prvo u Pounju, zatim na Manjači i u dolini r. Sane, kao i u borbama za oslobođenje Bihaća, i polagala ispit zrelosti da bi se svrstala u red proleterskih brigada i, do kraja rata, u onaj mali broj najboljih od nekoliko desetina, koliko ih je bilo u Jugoslovenskoj armiji.

Na prvom borbenom zadatku - borba u Pounju i oslobođenje Cazina

Brigada je 24. avgusta krenula u ranim jutarnjim časovima, na svoj prvi borbeni zadatak, u Cazinsku krajinu, pravcem: Drvar - Oštrelj - Bosanski Petrovac - Krnjeuša - Bosanska Krupa. Po lijepom i sunčanom vremenu, poslije napornog marša, stigla je do kraja dana u rejon Bosanskog Petrovca. Štab s prištapskim dijelovima smjestio se u Bosanski Petrovac, a bataljoni u s. Rašinovcu i Petrovačkoj Suvaji.

Na prilazima Bosanskom Petrovcu i u rejonima razmještaja jedinica, okupila se velika masa naroda, posebno omladine, da sačekaju i ugoste svoje borce, a zatim da ih isprate i da im zažele uspjeh u narednim borbama. Kao i u Drvaru, i ovdje su domaćini iznijeli sve što su imali i mogli odvojiti, kako bi što bolje ugostili borce Treće krajiške brigade.

Uveče je Štab održao sastanak sa štabovima bataljona. Analiziran je pokret prvog dana marša i ukazano na potrebu što čvršće marševske discipline, posebno na mjere, u slučaju nailaska neprijateljeve avijacije, koja je prvog dana otkrila pokret Brigade.

Narednog dana, prije nego što je Brigada krenula, u rejonu s. Suvaje gdje je bio razmješten 2. bataljon, probajući minobacač kalibra 81 mm poginuo je Miloš Bauk,¹¹⁵ zamjenik političkog komesara Brigade. Iako mu je prethodnog dana komandant Brigade skrenuo pažnju na to da je minobacač nesiguran, Bauk od svoje namjere nije odustao. Nije prihvatio ni upozorenje političkog komesara 2. bataljona i komandira 2. čete da poslije uspješno ispaljene prve mine, odustane od punjenja

¹¹⁵ Miloš Bauk Milkan, rođen 1910, metalski radnik, organizator ustanka u Drvaru. Zbornik, tom 4, knj. 7, br. dok. 8.

minobacača drugom minom, koja ga je teško ranila, i poslije 24 časa je podlegao ranama.¹¹⁶

Bio je to težak gubitak za Brigadu i narod Drvara. Poslije izvjesnog vremena za zamjenika političkog komesara postavljen je Radoje Ljubičić.

Brigada je produžila pokret preko Krnjeuša, prešla preko Grmeča i u toku dana razmjestila se južno od Bosanske Krupe u selima Veliki i Mali Radić, gdje je zanoćila. Za vrijeme pokreta od Drvara do Bosanske Krupe, borci su bili veoma raspoloženi. Smjenjivale su se partizanske pjesme, jedna za drugom, duž čitave kolone, a najčešće su ponavljane:

»Petrovačko ravno polje
Cvili narod od nevolje "
Gladan hljeba, žedan vode
željan pravde i slobode«, ili, pak,
»Partizanska truba sa Grmeča trubi
Cio narod budi ustaj rode moj« ... i tako redom.

Prilikom prolaska kroz Krnjeušu napravljen je kraći odmor, da bi se borci odmorili i ručali. I ovdje se ponovila ista slika kao u Drvaru i u Bosanskom Petrovcu. Okupio se narod da pozdravi svoje borce, da ih ugosti i da im poželi uspjeh u narednim borbama.

U rejonu razmještaja uspostavljena je veza s jedinicama 3. bataljona 1. krajiškog odreda. U toku večeri održan je zajednički sastanak Štaba Brigade sa štabovima bataljona i Štabom 3. bataljona 1. krajiškog odreda, na kojem je analizirana situacija u Pounju, sa posebnim osvrtom na raspored i jačinu neprijateljevih snaga u rejonu Bihać - Bosanska Krupa - Cazin.

Pod rukovodstvom Slavka Rodića, zamjenika komandanta Operativnog štaba, izvršeno je 31. avgusta 1942. izviđanje u kojem su učestvovali članovi Štaba Brigade, Štaba 1. krajiškog odreda i štabova bataljona iz brigade, Štaba 3. bataljona 1. krajiškog odreda i Štaba Omladinskog bataljona 5. krajiškog odreda. Crkva u napuštenom selu Grmuši poslužila je kao najpodesniji objekt za osmatranje terena.

Prema podacima obavještajnih organa na prostorijski i trouglu Bosanska Krupa - Cazin - Ostrožac, nalazilo se oko 700 neprijateljevih vojnika - ustaša, domobrana, žandarma i milicionera, i to:

- na desnoj obali Une u selima Spahići, Jezero i Srbljani, uključujući i tvrđavu u Ostrošcu, 59 ustaša, 350 domobrana i oko 60 žandarma i milicionera;

- na lijevoj obali u selima Miostra i Stijena 35 ustaša, 58 domobrana i oko 40 žandarma i milicionera, a u rejonu Cazina i s. Gnjilovca, Prošića i Brekovice preko 50 ustaša, 100 domobrana i 45-50 milicionera.

Iz Bihaća je 31. avgusta u ovaj rejon upućeno još oko 160 ustaša.¹¹⁷

Prema istom izvoru u Bihaću se tada nalazilo oko 4.500 neprijateljevih vojnika, a u Bosanskoj Krupi jedna satnija ustaša, 2 satnije milicije i pomoćnih žandarma, dok se u Otoci nalazila jedna njemačka

¹¹⁶ Zbornik, tom 4, knj. 7, str. 21.

¹¹⁷ Vojnoistorijski glasnik, Beograd, 1951, str. 87.

jedinica s oklopnim kolima (pionirski bataljon sa tenkovima), koji su mogli intervenisati na ugroženom području u roku 5-6 časova.

Dok je trajalo izviđanje, komande četa su se najneposrednije pripremale za borbu. Potom su jedinicama postavljeni ovi zadaci:

- 3. bataljon 1. krajiškog odreda da, po mogućnosti, neopaženo pređe rijeku Unu noću 1/2. septembra, i ne prihvatajući borbu, prođe između sela Podgomile i Miostre, razbije posadu u s. Gnjilovcu, a zatim likvidira neprijateljevu posadu i oslobodi Cazin;

- 1. bataljon 3. krajiške brigade, bez 1. čete, da likvidira neprijateljeva uporišta u selima: Brkići, Srbljani i Jezero, a 1. četa da se probije dolinom Une između neprijateljevih posada, zauzme željezničku i žandarmerijsku stanicu Cazin, Srbljani i zaposjedne most na Uni. Pošto likvidira neprijatelja na desnoj obali Une, da se prebaci na lijevu obalu, likvidira neprijatelja u tvrđavi Ostrožac, a zatim da produži sa čišćenjem sela prema Bihaću;

- 2. bataljon 3. krajiške da pređe rijeku Unu pozadi 3. bataljona 1. krajiškog odreda, likvidira neprijateljeva uporišta u Miostri i Stijeni, a zatim glavnim snagama da sadejstvuje sa 1. bataljonom u oslobođenju Ostrošca, a manjim dijelom zatvori pravac Bosanska Krupa - Cazin i obezbijedi akciju 3. bataljona 1. krajiškog odreda, i

- Omladinski bataljon 5. krajiškog odreda da likvidira neprijateljevo uporište u s. Spahićima i zatvori pravac od Bihaća prema Pokoju, te, na taj način, spriječi eventualnu intervenciju neprijatelja od Bihaća.

Artiljerija je dobila zadatak da tuče tvrđavu i raskrslu puteva u Ostrošcu i s. Miostri.

Jedinice 1. krajiškog odreda, trebalo je da izvrše jak pritisak na neprijatelja u Bosanskoj Krupi i Otoki, na desnoj obali rijeke Une.

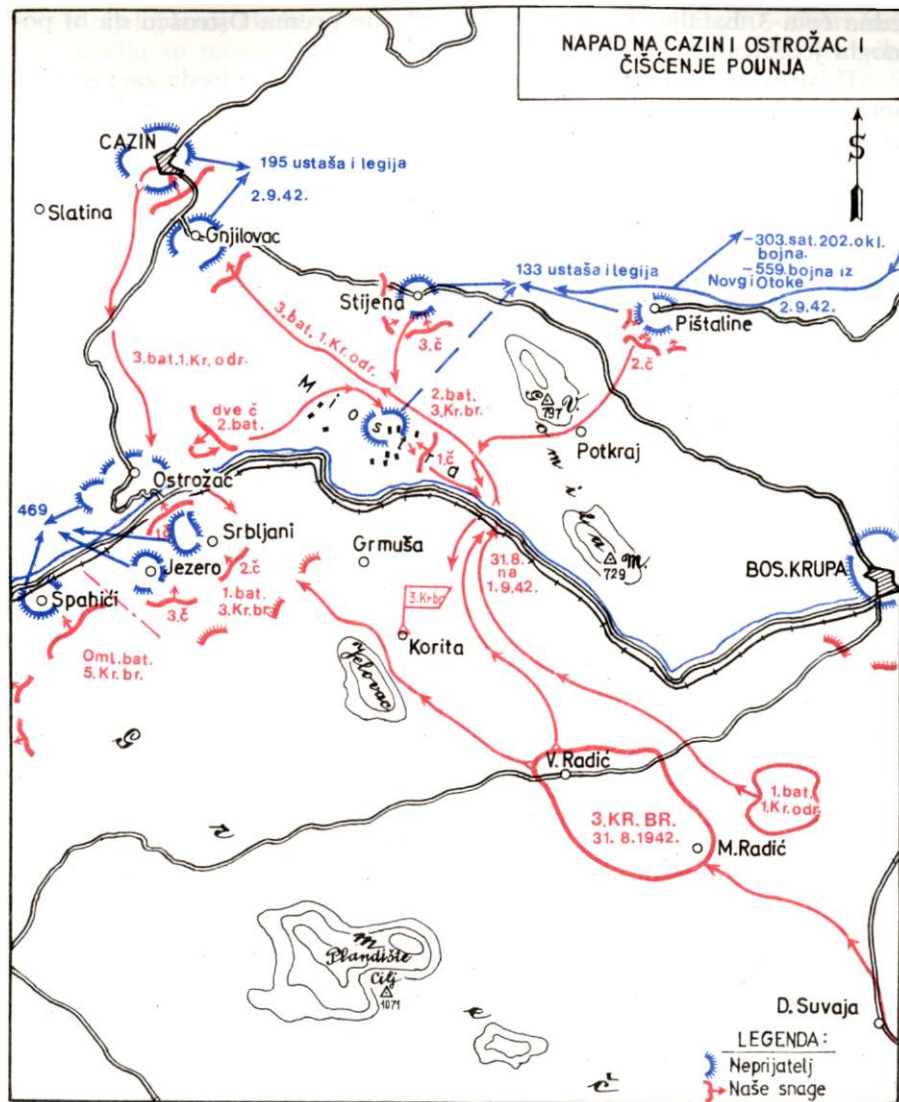
Sve jedinice stigle su u planirano vrijeme i napad je počeo 2. septembra 1942. u 3 časa. Vodiče za 1. i 2. bataljon 3. krajiške brigade obezbijedio je Štab 3. bataljona 1. krajiškog odreda. Koliko se pridavalo značaja toj akciji, vidi se i po tome što su precizno određeni znaci razpoznavanja: barjačima - poziv: podići barjačiji uvis i mahati nekoliko puta desno i lijevo; odziv: napraviti dva do tri velika kruga ispred sebe; glasom: za dalje odstojanje - poziv: »op«, odziv »Marko«, za bliže odstojanje - poziv: »smrt«, odziv: »ustaše«.

Brigadno previjalište nalazilo se u s. Koritima, a Štab Brigade u Alibabića koritima.

Napad je otpočeo i odvijao se tačno prema predviđenom planu: 3. bataljon 1. krajiškog odreda i 2. bataljon 3. brigade prešli su splavovima i brvnima napravljenim od priručnog materijala rijeku Unu nizvodno za kilometar od s. Grmuše.

Pošto je neopaženo podišao neprijatelju, 2. bataljon izvršio je jednovremeni napad: sa 1. četom na uporište u s. Miostri, 2. četom na Pištaline, a 3. na neprijateljevo uporište u s. Stijena. Do 10 časova 2. septembra 1942. sve 3 čete izvršile su zadatak. Sa dvije čete bataljon je zatvorio pravce od Bosanske Krupe i Otoke, a sa jednom četom produžio čišćenje sela prema Ostrošcu.

Prva četa 1. bataljona, neopaženo se probila između neprijateljevih uporišta, neposredno uz korito rijeke Une, potpuno iznenadila neprija-

telja i do 6,30 časova likvidirala žandarmerijsku stanicu na lijevoj obali i posjela raskrscnicu puteva i pruge, tvrde zgrade i most u Ostrošču. Glavnina 1. bataljona do 7 časova likvidirala je neprijateljeva uporišta u s. Jezero i Srbljanima na desnoj obali Une, a zatim se prebacila na lijevu obalu i čistila sela prema Bihacu.

Treći bataljon 1. odreda je u naletu likvidirao neprijateljevo uporište u s. Gnjilovcu, dok je posada u Cazinu napustila garnizon prije nego što su stigle jedinice 3. bataljona, tako da je Cazin 2. septembra 1942. u 6 časova bio prvi put oslobođen."⁸ Cim je Cazin oslobođen, 118 Zbornik, tom 4, knj. 7, br. dok. 10.

jedna četa 3. bataljona 1. odreda upućena je prema Ostrošcu da bi pomogla jedinicama Brigade.

U isto vrijeme Omladinski bataljon 5. krajiškog odreda zauzeo je s. Spahiće i zatvorio pravac Bihać - Ostrožac. Na taj način sve jedinice izvršile su postavljene zadatke 2. septembra do 10 časova.

Neprijatelj je bio potpuno iznenađen. Tek oko 11 časova intervenisao je sa više strana snagama ovog sastava:

- iz Bosanskog Novog i Otoke uputio je snage ojačanog bataljona iz sastava 202. oklopne pukovnije pravcem: Otoka - Stijena - Cazin;

- iz rejona Bihaća dijelove 1. gorske divizije i to: jednom kolonom pravcem Bihać - s. Osredak - Cazin, drugom kolonom pravcem: Bihać - s. Pokoj - Ostrožac i trećom kolonom Bihać - s. Spahići - Jezero - Kurtovo Selo.¹¹⁹

Već oko 11 časova s pravca Bihaća, uz podršku tenkova, neprijatelj je napao Cazin. Nakon jednočasovne borbe 3. bataljon 1. odreda bio je prisiljen da se povuče prema Ostrošcu. Pokušaj neprijatelja da zauzme Ostrožac nije uspio. Posle jednočasovne borbe i snažnog protivnapada jedinica 3. bataljona, neprijatelj je odbijen.

U isto vrijeme neprijatelj je uz snažnu podršku avijacije vršio pritisak na 3. četu 2. bataljona 3. krajiške, koja je branila prilaze s. Stijeni. Radi toga je na taj dio fronta privučena i 2. četa. Svi pokušaji neprijatelja da u toku dana, poslije nekoliko uzastopnih juriša i uz sistematsku podršku avijacije, odbaci 2. bataljon i od Otoke preko s. Stijene prodre u Cazin, nisu uspjeli.

Na drugoj strani, ni 1. bataljon nije uspio likvidirati neprijatelja, koji se utvrdio u tvrđavi u Ostrošcu. Nisu pomogli ni pregovori s posadom i pozivi na predaju, u kojima je, pored bataljonskih rukovodilaca, učestvovao i komandant Brigade Nikola Karanović.

Na kraju dana, 2. septembra 1942. cio 2. bataljon prikupio se u rejonu s. Stijene, zatvorio pravac prema Krupi i Otoci i obezbjedio se s pravca Cazina. Sumirajući rezultate, Štab 2. bataljona utvrdio je da je u s. Miostri i Stijeni zarobljeno 70 domobrana, sa cjelokupnom opremom i naoružanjem koji su odmah upućeni Štabu Brigade.¹²⁰

Noću 2/3. septembra 1942. Prvi bataljon 3. krajiške brigade i 3. bataljon 1. krajiškog odreda, pošto su sa uspjehom izvršili zadatak, prebacili su se na desnu obalu Une, dok je 2. bataljon ostao na istim položajima. U ranim jutarnjim časovima 3. septembra, neprijatelj je jakim snagama, uz podršku tenkova, artiljerije i avijacije sa pravca Bosanske Krupe napao položaje 2. bataljona. Neprijateljeva avijacija sistematski je nadletala položaje 2. bataljona, posebno 3. čete, koja je bila raspoređena oko komunikacije, mitraljirala je, bacala svježnjeve bombi i bombardovala, ali bez uspjeha.

Oko 8 časova na komandno mjesto Štaba 2. bataljona stigao je zamjenik komandanta brigade, Vlado Bajić, i naredio da se Bataljon odmah izvuče iz borbe i što prije vrati na polazne položaje. Pošto se odvojio od neprijatelja, bataljon je u četnim kolonama izvršio pokret i oko 12 časova prebacio se na desnu obalu Une.

¹¹⁹ Vojnoistorijski glasnik, Beograd, 1951, str. 82.

¹²⁰ Isto, str. 94.

U cijeloj ovoj akciji, u trouglu Bosanska Krupa - Cazin - Ostrožac, neprijatelju su naneseni veliki gubici.¹²¹ Neprijatelj je imao 265 mrtvih. Zarobljeno je 99 domobrana i 1 žandarm. Zaplijenjene su 134 puške, 9 puškomitraljeza i oko 22.000 metaka, 3 sanduka bombi, jedna apoteka i druga ratna oprema. Naši gubici 10 mrtvih, 1 teže i 16 lakše ranjenih boraca.¹²²

Prema izvještaju zamjenika komandanta Operativnog štaba¹²³ Slavka Rodića, u akciji su se istakli svi bataljoni i čete, a naročito 1. četa 1. bataljona 3. krajiške brigade, koju je predvodio zamjenik komandanta bataljona Đoko Cubrilo.

Na kraju dana u s. Grmuši bile su postrojene sve jedinice koje su učestvovala u borbi. Govorili su: zamjenik komandanta Operativnog štaba Slavko Rodić, komandant Brigade Nikola Karanović i komandant 1. krajiškog odreda Milorad Mijatović. Oni su istakli značaj akcije i pohvalili sve borce i starješine. Poslije toga 3. krajiška brigada razmjestila se u rejonu s. Krupske Suvaje i Velikog Radića.¹²⁴

Akcija izvedena u Pounju imala je ne samo vojnički, već i veliki politički značaj. Ovo posebno zbog toga što na lijevoj obali Une, u navedenom regionu, u proteklih 14 mjeseci od početka ustanka, nije bilo krupnijih partizanskih akcija, bez obzira što su se u neposrednoj blizini nalazila ustanička žarišta na području Banije, sjeverne Like i na desnoj obali Une u Bosanskoj krajini. Pored toga u vrijeme borbi u Pounju oslabio je pritisak neprijatelja na naše snage koje su se borile na području Manjače, prema Banjoj Luci, Mrkonjić-Gradu i Jajcu.

Pokret preko Lušci Palanke i Bravska i borbe na Manjači

Kada su se borci dobro odmorili i jedinice sredile poslije akcije u Pounju, Brigada je krenula preko slobodne teritorije pravcem: Lušci Palanka - Donje Bravsko - Ribnik, prebacila se preko puta Mrkonjić Grad - Ključ i, poslije četiri dana vrlo napornog marša, izbila do kraja dana 18. septembra, u rejon Kadine vode - s. Šljivno - s. Paviči i obezbjedila se sa pravca Han Kola i Bronzanog Majdana. Uspostavljena je veza desno s jedinicama 3. sandžačke brigade.

Prije toga, za vrijeme kraćeg odmora u s. Jelašinovcima, borcima Brigade saopštena je naredba Operativnog štaba za Bosansku krajinu, kojom je Brigada pohvaljena za uspješno izvršen zadatak u rejonu Pounja.

Prilikom prelaska preko puta Mrkonjić Grad - Ključ, prethodnica 2. bataljona rastjerala je ustašku posadu u rejonu Previje - Klokotovac (k. 633). Pošto je postavljeno borbeno obezbjeđenje prema Čadavici i Ključu, Brigada je neometano produžila pokret.

Prije dolaska Brigade, na terenu Manjače nalazilo se oko 600-800 četnika pod komandom pukovnika Jugoslovenske vojske Jovana Mišića. Pored toga bile su oformljene i četničke omladinske čete.

¹²¹ Zbornik, tom 4, knj. 7, br. dok. 10, str. 26.

¹²² Vojnoistorijski glasnik, Beograd, 1951, str. 94.

¹²³ Zbornik, tom 4, knj. 7, br. dok. 10.

¹²⁴ Zbornik, tom 4, knj. 7, br. dok. 8.

U Bronzanom Majdanu i u okolnim selima, nalazili su se domobrani i milicija u jačini od oko 35-100 naoružanih ljudi, zavisno od veličine sela.

Prije nailaska naših jedinica, glavnina četnika povukla se u ustaške garnizone a ostatak pod komandu Rade Radića (oko 200), koji su se u tom momentu našli na Manjači, povukli su se preko Vrbasa na Cemernicu.

U vrijeme pristizanja Brigade na teren Manjače, situacija oko Mrkonjić-Grada i Jajca bila je vrlo složena i teška. Prethodnih dana naše jedinice vodile su svakodnevne borbe s udruženim snagama Nijemaca, četnika i ustaša. Narod u ovom kraju bio je jako uplašen. Četnička propaganda zatrovala je mnoge ljude. Dok se Brigada kretala od Sitnice prema Han Kolima, iz nekih sela narod je bježao ispred nje.

Nosioći četničke propagande na Manjači bili su: Drenović, Tešanović, Lazičić, Marčetić i drugi, koji su svakog dana sve otvorenije saradivali s Nijemcima i ustašama. Imali su punu podršku izbjegličke vlade u Londonu i direktnu pomoć njenog eksponenta, Draže Mihailovića.

U vrijeme dok je 3. brigada bila angažovana u borbama u Pounju, jedinice 1. i 2. krajiške brigade 2. proleterske i 3. sandžačke brigade vodile su vrlo teške borbe u ovom dijelu Bosanske krajine.

Radi što čvršćih veza između štabova i organizacije sadejstva jedinica, formirana je Grupa udarnih brigada (sastava 1. i 3. krajiška i 3. sandžačka brigada) sa zajedničkim štabom od predstavnika sve tri brigade pod komandom Vladimira Kneževića Volode, komandanta 3. sandžačke brigade. Zadatak te grupe bio je da razbiju udružene snage Nijemaca, četnika i ustaša, očiste šire područje Manjače, uspostave front neposredno ispred Banje Luke i čvršće sadejstvuju jedinicama 2. krajiškog odreda na Kozari.

Vrlo žestoke borbe vođene su u rejonu Sitnice, koja je nekoliko puta prelazila iz ruke u ruku, te oko Bunareva, Stričića, Lokvara i Radine vode.

Neposredno pred polazak 3. krajiške brigade na Manjaču, 12. septembra 1942. Prva krajiška brigada potpuno je razbila 2. bojnu Petrinjskog zdruza na putu Banja Luka - Mrkonjić Grad i zarobila 120 vojnika i 3 oficira. Zaplijenjeno je: 5 teških mitraljeza, 5 puškomitraljeza i 131 puška, 21 konj sa mitraljeskom opremom i 20.000 metaka. Istog dana 2. proleterska brigada razbila je dvije čete Nijemaca u dolini Vrbasa, ubila 50, a ostale natjerala u rijeku Vrbas.¹²⁵

Cim je 19. septembra 3. krajiška pristigla, posjela je položaje na sjevernim padinama Manjače na liniji: Lunjevac tt 1084 - Pavića brdo k. 854 - Antonića glava tt. 892. Na desnom krilu u rejonu puta Han Kola - Kadina voda, nalazio se 2. bataljon, a lijevo od njega 1. bataljon. Oruđa Prateće čete bila su raspoređena po bataljonima.

Desno, na liniji: Peratovac k. 903 - Pavetna glava k. 652, držala je položaje 3. sandžačka brigada, a lijevo od rijeke Sane, ispred sela Sokolovo, jedan bataljon 1. krajiškog odreda.

Zadatak 3. krajiške brigade bio je da zatvori pravac Han Kola - Sitnica i spriječi prodor neprijatelju prema Mrkonjić-Gradu i Ključu i, na

¹²⁵ Zbornik, tom 4, knj. 7, dok 42, str. 91.

taj način obezbijedi nesmetane pripreme i napad naših snaga na neprijateljev garnizon u Jajcu. Čim su jedinice posjele položaje, otpočele su s utvrđivanjem. *Na tim položajima Brigada je ostala sve do kraja septembra.

Sutradan, 20. septembra oko 9 časova, položaj Brigade nadlijetao je neprijateljev izviđački avion, a oko 14 časova 250-300 vojnika uz podršku 2 tenka, artiljerije i vrlo snažno dejstvo avijacije izvršilo je napad na desno krilo Brigade. Poslije kratkotrajne borbe, neprijatelj je odbijen i vraćen na polazne položaje u rejon Vujanovca. Sve do 26. septembra, svakog dana, ponavljala se skoro ista slika, bilo u jutarnjim ili u popodnevним časovima, uz nešto promjenjen brojni sastav neprijatelja.

Karakteristično je da je neprijateljeva artiljerija prebacivala položaje Brigade, a da su avioni nadlijetali vrlo nisko i u brišućem letu, mitraljirali, bacali svežnjeve bombi i bombardovali, ali svaki put bez rezultata. Borci su to međusobno komentarisali, na taj način što su pretpostavljali da su nišandžije u artiljeriji i strelci u avionima bili prijatelji Franje Kluza i Rudija Čajevca.

U Brigadi je, u to vrijeme i pored svakodnevnih borbi, sproveden vrlo intenzivan vojnički i politički rad. Izvođena je borbena obuka, stražarska služba i služba veze. Svakog dana takođe, održavani su politički časovi sa borcima i redovno informisanje. Najveće zanimanje boraca bilo je za stanje na svetskim frontovima. Inače, ishrana boraca na ovom terenu bila je vrlo slabo organizovana.

Dok je 3. krajiška brigada držala položaje u rejonu Kadine Vode, 24/25. septembra 1942. poslije teške borbe, jedinice 1. i 2. krajiške, 2. proleterske i 4. crnogorske brigade i 2. bataljona 3. krajiškog odreda, oslobodile su Jajce.¹²⁶ Neprijatelj je imao oko 300 mrtvih i isto toliko zarobljenih. Zaplijenjeno je: 2 haubice, 1 brdski top 75 mm, 1 protivtenkovski top, 2 minobacača i 1 oklopna kola, 1 oklopni voz, 2 luksuzna automobila, 4 motora, 5 lokomotiva i velike količine drugog ratnog materijala.

U Štab 2. bataljona 27. septembra 1942. stigao je komandant 3. sandžačke brigade Vladimir Knežević Voloda.¹²⁷ Upoznao je članove Štaba 0 situaciji na sektoru 3. sandžačke i interesovao se za stanje u jedinicama 2. bataljona i 3. krajiške brigade u cjelini. Zajedno sa članovima Štaba 2. bataljona obišao je položaje i dao nekoliko primjedbi na raspored bataljona, a posebno na organizaciju i sistem vatre. Po onome kako je to činio, po ozbiljnosti i ljudskoj toplini, ostao je u najljepšem sjećanju boraca i starješina 2. bataljona 3. krajiške, koji su se toga dana s njima sreli. Na žalost, to je bio prvi i posljednji susret sa Volodom.

Međutim, takav razvoj događaja nije odgovarao neprijatelju, pa je privukao svježe jedinice, sredio se i poslije 4 dana napao naše jedinice i ponovo zauzeo Jajce i Mrkonjić grad.

Jakim snagama pješadije i tenkova, uz artiljerijsku i avio-podršku, napao je 29. septembra položaje 2. bataljona 3. krajiške duž puta Han Kola - Sitnica. Istovremeno, jedna motorizovana kolona jačine oko 600

¹²⁶ Zbornik, tom 4, knj. 7, br. dok. 53.

¹²⁷ Komandant 3. sandžačke brigade; uhvaćen od četnika u blizini Mrkonjić-Grada i strijeljan početkom oktobra 1943.

Nijemaca i 770 domobrana, sa 2 tenka i 1 blindiranim kolima, poslije dvodnevni borbi probila se 29. septembra iz Sanskog Mosta i, sutradan, zauzela Ključ.¹²⁸ Tako se 3. krajiška našla odsječena od naših glavnih snaga, i pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja, pod borbom se povlačila prema Sitnici.

I ovog puta neprijateljeva avijacija bila je vrlo aktivna, mitraljirala je i bombardovala jedinice u povlačenju, ali bez većih rezultata.

Na kraju dana, u visini Sitnice, Brigada se odvojila od neprijatelja, produžila pokret i razbila neprijateljevu posadu u rejonu Klokovac i noću se prebacila preko puta Ključ - Čađavica.

Uporedo sa 3. krajiškom brigadom, pod pritiskom Nijemaca i četnika, odstupala je i 3. sandžačka brigada grebenom Manjače planine i prebacila se u rejon južno od puta Mrkonjić grad - Čađavica.

U dolini Sane

Pošto se prebacila preko izvornog dijela rijeke Sane, do kraja dana 1. oktobra, Brigada se prikupila u rejonu Paunovca, jugozapadno od Ključa i uspostavila vezu sa 1. proleterskom brigadom, koja se nalazila u rejonu Bravska. Do tog vremena neprijatelj je slabijim snagama prodro u Sanicu.

Neprijatelj je u dvije kolone otpočeo napad 2. oktobra na položaje 1. proleterske i 3. krajiške brigade. Jednom kolonom duž puta Ključ - Bravsko, a drugom preko s. Hasića i Paunovca prema Bravsku. U toku dvodnevni borbi, jedinice 3. krajiške i 1. proleterske brigade i jedan bataljon 1. krajiškog odreda, prisilili su neprijatelja da se povuče na polazne položaje. U tim borbama 1. proleterska uništila je 1 tenk i 3 kamiona.

Ključ je 7. oktobra 1942. ponovo oslobođen.¹²⁹ Ubijeno je 80, a zarobljeno 80 neprijateljevih vojnika, među kojima 2 oficira i jedan lekar. Zaplijenjeno oružje dato je Omladinskoj radnoj brigadi koja je radila na prikupljanju ljetine u Sanici. Poslije oslobođenja Ključa, 3. krajiška produžila je gonjenje neprijatelja preko Krasulja u pravcu Vrhpolja i Sanskog Mosta, a 1. proleterska desnom obalom Sane prema Kozici.

U toj situaciji, prema naredbi Operativnog štaba za Bosansku krajinu i uz saglasnost Vrhovnog štaba, određen je novi raspored jedinica:

- 1. krajiška brigada nastupala je desno od 1. proleterske u pravcu Bronzanog Majdana;

- 2. krajiška brigada upućena je u rejon Stari Majdan, sa zadatkom da presječe put Prijedor - Sanski Most;

- dva bataljona 4. krajiške brigade zadržani su u rejonu Klokovac, sa zadatkom da zatvore pravac od Mrkonjić-Grada, i

- 2. proleterska i 3. sandžačka brigada zadržane su prema Mrkonjić-Gradu i Jajcu, sa zadatkom da aktivno djeluju i spriječe eventualni pokušaj neprijatelja da preko Mliništa i Jasenovih potoka prodre prema slobodnoj teritoriji.

¹²⁸ Zbornik, tom 4, knj. 7, dok. 79, str. 169.

¹²⁹ Zbornik, tom 4, knj. 7, dok. 107, str. 206 i 207.

Sve do kraja oktobra 1942. 3. krajiška brigada ostala je u rejonu Ključ - Vrhpolje - Gornja Sanica i zatvarala pravac prema Sanskom Mostu i obezbjeđivala Prvu omladinsku radnu brigadu, sastavljenu od mladića i djevojaka iz Drvara, Bosanskog Petrovca i istočnog Podgrmeča, koja je sabirala ljetinu u Saničkoj dolini.

Noću, 5/6. oktobra 1942. jedinice Brigade likvidirale su neprijateljevo uporište na Gvozdacu (k. 591) i Ramićkom kamenu (tt 619), a zatim izvršile napad na jako utvrđeno uporište u selu Krasulje, opasano drveno-zemljanim bunkerima, i u selu utvrđenim kamenim zgradama. Poslije troipolačasovne borbe, pošto su pretrpjeli osjetne gubitke, bataljoni su se povukli na polazne položaje - na sjeverne padine brda Ošljak (k. 624 i k. 651). Za vrijeme napada na Krasulje poginuli su borci Vlado Keča i Ilija Grubor. Teže su ranjeni komandir 2. čete Mićo Tanjga i borac Mirko Rodić, koji su kasnije podlegli ranama u bolnici. Lakše su ranjeni borci: David Torbica, Pero Pećanac, Vaso Grubor, Dušan Rađenović, Petar Bauk, Dane Brdar i Nikola Karakaš.

Ubijena su 4 ustaše, a veći broj ih je ranjen. Zaplijenjene su 4 puške i 1.000 metaka.

Drugog dana pod pritiskom Brigade, neprijatelj se povukao u Vrhpolje. Bataljoni su pobjegli položaje na liniji: sjeverna ivica s. Kamičak - k. 290 - s. Rizvići.¹³⁰

Poslije izvjesnog zatišja, neprijatelj je 10. oktobra u zoru, jakim snagama pješadije, podržan artiljerijom i avijacijom prisilio jedinice Brigade da se povuku prema Krasuljama. Oko 13 časova u rejonu s. Peći, razvila se vrlo žestoka borba između neprijatelja i jedinica 1. bataljona i 1. čete 2. bataljona. Svi pokušaji neprijatelja da poslije vrlo jake artiljerijske, minobacačke i mitraljeske vatre razbije naše snage i produži nastupanje prema Vrhpolju, ostali su bez uspjeha.

Neprijatelj je imao 35-40 mrtvih i više ranjenih.

Iz sastava Brigade poginuli su: Branko Bašić i Mićo Zorić, a ranjeni: Vjekoslav Štambuk, Pero Karanović, Pero Rokvić, Rade Bokan, Ilija Tankosić, Stevo Trikić, Nikola Pećanac i Milovan Samardžija - svi, sem Samardžije, od artiljerijske i minobacačke vatre.

Poslije te borbe jedinice Brigade zaposjele su položaje na liniji: rijeka Sana - Pot (k. 514) - Obijaj (tt. 514) - Mehtička Glava (k. 527) - rijeka Sanica.

Zadatak je bio da se spriječi svaki pokušaj neprijatelja da od Sanskog Mosta preko Vrhpolja i Krasulja prodre prema Ključu i desnom obalom r. Sanice, prema Gornjoj Sanici, da bi se obezbjedilo Omladinskoj radnoj brigadi sigurnost sakupljanja ljetine. Na ovim položajima Brigada je ostala sve do kraja oktobra 1942. Za to vrijeme odbila je sve napade neprijatelja, koji je u nekoliko navrata pokušavao da prodre prema Ključu.

Pod kišom neprijateljjevih kuršuma i mitraljeske vatre, omladina je noću sabirala ljetinu - brala voće i kukuruze, i vrlo žito pod zaštitom boraca 3. krajiške brigade izvlačeći plodove, čak i iz zemljišnog pojasa između dve zaraćene strane. Bio je to jedinstven primjer u toku drugog svjetskog rata.

U sastav Brigade ušao je 22. oktobra samostalni bataljon »Zaravko Čelar«, kao njen 3. bataljon. Brigada je tada postala jača i snažnija. Postepeno je prerastala u savremeniju operativno-taktičku jedinicu, dobro naoružanu i sposobnu da se bori u još težim uslovima nego do tada. U isto vrijeme politički i kulturno-prosvjetni rad u njenim jedinicama i sa narodom Sanice bio je u punom zamahu. Štabovi bataljona i komande četa, u saradnji sa rukovodstvom Omladinske radne brigade i političkim radnicima sa terena, organizovali su nekoliko vrlo uspješnih zborova i konferencija, kao i kulturno-zabavnih priredbi za borce, omladinu, radne brigade i narod okolnih sela.

Radi jačanja borbene gotovosti, zamjenik komandanta Operativnog štaba za Bosansku krajinu dao je u međuvremenu kritički osvrt na rad štabova brigade i komandi potčinjenih jedinica. U njemu je istakao potrebu: dostavljanja što objektivnijih i potpunijih izvještaja, sa naznakom dana i časa kada se piše; da se izvještaji o rasporedu susjednih jedinica i sadejstvu s njima šalju češće; da se dostavljaju precizniji podaci o neprijatelju, njegovoj pripadnosti, brojnom stanju, naoružanju i raspoloženu njegovih vojnika; boljem korišćenju sredstava veze i prijedlozima u vezi s tim (o potrebi slanja kurira konjanika, koji nose hitnu poštu, a prema potrebi upućivanja i patrola u jačini desetine ili voda za uspostavljanje međusobnih veza); većeg korišćenja mještana i sigurnih vodiča koji poznaju teren; organizovanje i korišćenje ugovorenih znakova za raspoznavanje, i si.¹³¹

Posebno je nastojao za boljom organizacijom i zavođenju reda i čvršće discipline u pojedinaca i jedinica kao cjeline.

Ova i sva druga slična pitanja i problemi, razmatrana su na sastancima u Štabu brigade, štabovima bataljona i komandama četa. Pojedine starješine i borci na četnim konferencijama, zahtjevali su da budu češće i detaljnije informisani o vojno-političkoj situaciji u svijetu i u našoj zemlji, a posebno kod susjednih jedinica i o uspjesima koje one postižu - što je i prihvaćeno.

*

Već poslije kratkog vremena pokazalo se da rezultati nisu izostali.

Pred polazak na novi zadatak, 28. i 29. oktobra 1942. od tri postojeća, formiran je 4. bataljon, tako što je svaki od postojećih formirao po jednu četu za 4. bataljon.¹³²

Radi toga uslijedila su i neka pomjeranja u okviru starješinskog sastava bataljona. Naredba Štaba Brigade br. 34 od 29. oktobra 1942. dala je sada novu kadrovsku sliku bataljona:

- u 1. bataljona: komandant Milan Atlagić, zamjenik komandanta Mihajlo Kerkez, politički komesar Josip Gizdić, njegov zamjenik Mile Brkljač, a intendant Nikola Pilipović;

komandir 1. čete Jovo Miljević, zamjenik komandira Vojin Malbašić, politički komesar Đuro Zeljković i njegov zamjenik Savo Trninić;

¹³¹ Zbornik, tom 4, kni! 7, br. dok. 155, str. 308 i 309.

¹³² AVII, k 703, br. dok. 4/2-8. Naredba Štaba Brigade br. 34 od 28. oktobra 1942.

politički komesar Milan Vukša i njegov zamjenik Mahmut Hodžić i komandir 3. čete Đuro Ačić, zamjenik komandira Milan Bodiroža, politički komesar Nikola Trikić i njegov zamjenik Aćim Šobot.

- u 2. bataljona: komandant Nikola Pećanac, zamjenik komandanta Nikola Vojvodić, politički komesar Boro Kecman, njegov zamjenik Vojmir Kuzmanić, a intendant Jovan Kecman;

komandir 1. čete Petar Čiča, zamjenik komandira Jovo Knežević, politički komesar Boško Kerkez i njegov zamjenik Božo Drobac;

komandir 2. čete Dragija Đumić, zamjenik komandira Dane Grubor, politički komesar Milan Skakić i njegov zamjenik Stevo Rokvić i komandir 3. čete Pero Pilipović, zamjenik komandira Pero Rodić, politički komesar Milan Bojanić i njegov zamjenik Tomo Tanjga;

- u 3. bataljona: komandant Milan Bosnić, zamjenik komandanta Nikola Vračar, politički komesar Savo Trikić, njegov zamjenik Stevo Miljuš, a intendant Mile Knežević;

komandir 1. čete Marko Jokić, zamjenik komandira Stevo Banović, politički komesar Milanko Pećanac i njegov zamjenik Branko Kecman;

komandir 2. čete Milan Kerkez, zamjenik komandira Nikola Vranješ, politički komesar Petar Kačar i njegov zamjenik Mićo Jević i

komandir 3. čete Dušan Ožegović, zamjenik komandira Ilija Radulović, politički komesar Božo Jeličić i njegov zamjenik Lazo Latinović;

- u 4. bataljona: komandant Đorđe Čubrilo, zamjenik komandanta Jovo Pužić, politički komesar Pero Materić, njegov zamjenik Ljubiša Čurguz, a intendant Mirko Kecman;

komandir 1. čete Sajo Grbić, zamjenik komandira Milan Rodić, politički komesar Milan Zrilić i njegov zamjenik Nikola Knežević;

komandir 2. čete Rade Kljajić, zamjenik komandira Savo Bosnić, politički komesar Rade Trninić i njegov zamjenik Dušan Trninić i

komandir 3. čete Jovo Vukša, zamjenik komandira Anđelko Rodić, politički komesar Dušan Adamović i njegov zamjenik Drago Kačar.

Tom prilikom rasformirana je i Prateća četa a formirani su prateći vodovi bataljona, s tim što su oruđa Prateće čete bila raspoređena po bataljonima.

U bihaćkoj operaciji

Borbama u ljeto i jesen 1942. oslobođena su velika područja u zapadnim krajevima Jugoslavije. Intenzivno su stvarani organi narodne vlasti - narodnooslobodilački odbori. Jedinствена slobodna teritorija obuhvata prostor od rijeke Kupe na granici Hrvatske i Slovenije, do Knina i Sinja u Dalmaciji i, na istok i jugoistok, do Vrbasa i Neretve. Do kraja oktobra 1942. na teritoriji Jugoslavije formirano je 28 brigada.

U takvoj situaciji stekli su se bili svi uslovi da rukovodstvo NOP-a upozna i širu svjetsku javnost o pravom stanju stvari na jugoslovenskom ratištu - o tome, ko na našem prostoru vodi borbu protiv okupatora, a ko je otišao u izdaju. Trebalo je, zato, stvoriti jako političko predstavničko tijelo svih naroda Jugoslavije.

To je nametalo potrebu oslobođenja jednog većeg grada, po mogućnosti bliže središtu slobodne teritorije, da bi tu teritoriju činilo kompaktnijom. Razmatrajući više varijanti, rukovodstvo NOP-a u oktobru 1942. odlučilo je da se prvo zasjedanje predstavnika naroda Jugoslavije održi u Bihaću.

Zadatak da se oslobodi grad Bihać, Vrhovni štab je povjerio Operativnom štabu za Bosansku krajinu, stavljajući mu na raspolaganje i brigade Banije, Korduna i Like.

Operativni štab za Bosansku krajinu je 16. oktobra 1942. predložio Vrhovnom štabu da se odmah počne sa pripremama, a 30. oktobra dostavio je prijedlog detaljno razrađenog plana napada.¹³³

Prijedlog je sadržavao osnovne elemente iz procjene situacije, prije svega, o aktivnosti i mogućim namjerama neprijatelja, a zatim o operativno taktičkim mogućnostima naših snaga. Tako se za neprijatelja zaključuje da će po svaku cijenu braniti prilaze Banjoj Luci i dolini Vrbasa, uključujući i Jajce i veća mjesta uzvodno, nastojeći da veže naše glavne snage na tom pravcu, kako bi svoje glavne snage upotrebio na drugim, za njega važnijim prostorijama. Zato se predlaže, da naše glavne snage izvučemo iz rejonu Ključa i Mrkonjić-Grada, uključujući i Manjaču, i grupišemo ih prema objektu napada - Bihaću, a napuštenu prostoriju kontrolišemo slabijim snagama. Zatim se konstatuje da napad na garnizon Bihaća obećava povoljan ishod, s obzirom na to da ga brani jedna bojna od 500 ustaša i ostale, inače, brojne snage, koje sačinjavaju domobrani, ali koji nisu raspoloženi za borbu. Njegovim oslobođenjem zadobio bi se ogroman ratni plijen. Posebno na strategijsko-operativnom planu čvršće bi se koordiniralo borbena dejstvo krajiških, ličkih i banijskih jedinica.

Za realizaciju postavljenog zadatka, Operativni štab predlaže angažovanje pet krajiških (1, 2, 3, 5. i 6. brigada) i po jednu brigadu iz Banije, Korduna i Like. Zatim, slijedi detaljan plan upotrebe jedinica - pravci i zone dejstva brigada.

Vrhovni štab je u cjelini prihvatio predloženi plan Operativnog štaba.

Odmah poslije prihvatanja plana napada, otpočelo je postupno pregrupisanje jedinica. Prva krajiška brigada dobila je zadatak da se pomjeri prema Bihaću, u rejon s. Lipe i Teočeka. Druga krajiška već je ranije bila prebačena na lijevu obalu rijeke Sane i otpočela pripreme za pokret prema Bihaću. Na položajima oko Ključa ostala je 4. krajiška brigada, i jedan bataljon 1. krajiškog odreda, sa zadatkom da što bolje zaruše put Čadavica - Ključ u rejonu Klokotovca i zatvore pravac od Mrkonjić-Grada držeći čvrsto vezu desno sa 3. sandžačkom brigadom.

Treća krajiška brigada dobila je zadatak da čim bude smijenjena od 4. krajiške brigade i bataljona »Petar Škundrić«, krene odmah prema Bihaću.

¹³³ Zbornik, tom 4, knj. 7, br. dok. 134, str. 266, i tom 4, knj. 7, br. dok. 168.

Pošto je 3. krajiška brigada smjenjena sa izvjesnim zakašnjenjem 27. oktobra, krenula je usiljenim maršem iz Gornje Sanice, preko Jelašino-vaca i Lušci Palanke i, na kraju drugog dana stigla u širi rejon Srpskih Jasenica.¹³⁴

Štab Brigade dobio je noću dopunsko naređenje i, narednog dana, Brigada je produžila pokret, prebacila se preko puta Bosanska Krupa - Krnjeuša i Grmeč planina, i prikupila se na jugozapadnim padinama Grmeča u rejonu: Alajbegov vrh (k. 1044) - Mašin Dol - selo Hrgar, 5 km sjeveroistočno od Ripča. Za vrijeme odmora okupljenim borcima o značaju napada na Bihać, govorio je komandant Brigade. Pošto su se jedinice sredile i ljudstvo odmorilo i nahranilo, Brigada je produžila pokret, i u Ripačkom klancu prešla cestu Bosanski Petrovac - Bihać, a zatim pregazila rijeku Unu, prešla cestu Bihać - Lapac i prikupila se na sjevernim padinama planine Plješivice u rejonu: Duge Luke - Snajićev vrh (tt 948). Uspostavljena je veza sa jednom partizanskom četom Ličkog odreda.

Marš od Gornje Sanice do Plješivice u dužini od 140 km, koji je Brigada prevalila za 3 dana, bio je vrlo naporan, a posebno posljednjeg dana, prilikom penjanja kozjim stazama uz Grmeč. Bez obzira na to, u boraca i starješina vladalo je izvanredno raspoloženje. Iako im do tada nije bilo rečeno, svi su pretpostavljali da se radi o napadu na neprijateljev garnizon u Bihaću. Napokon, stigla je i zapovjest¹³⁵ Operativnog štaba za Bosansku krajinu za napad.

O značaju akcije za Bihać, u uvodnom dijelu zapovjesti piše:

»Vrhovni štab NO partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, stavio nam je u zadatak da likvidiramo neprijateljsko uporište u Bihaću i da oslobodimo grad Bihać i njegovu okolinu.

Pri izvršenju povjerenog nam zadatka vi, junački borci krajiških i hrvatskih brigada, morate se osjetiti ponosnim i srećnim kada je došao čas da se osvetite za sva strašna zlodjela, za sva ubistva i paljevine, koje izvršiše ustaški krvnici nad našim narodom. Uništenjem ustaških zvjerova i razbijanjem Bihačkog garnizona nestalo bi još jednog zločinačkog centra - ustaške Bihačke županije, koja je bila, a i danas je glavni podstrekač i organizator svih nasilja u čitavom ovom području. Vi treba da snagom svojih pušaka, mitraljeza i topova izrečete zasluženu kaznu dželatima, koji još i danas pale, pljačkaju i ubijaju po Lici, Bosni i Baniji Taj vaš junački podvig bio bi najveličanstveniji i najdostojniji pozdrav našem junačkom Vrhovnom štabu, bio bi najdičnije pružanje bratske ruke herojima Staljingrada i svim borcima junačke Crvene armije na veliki dan 25. godišnjice Oktobarske revolucije. Taj veliki dan slavlja Oktobarske revolucije, koji se podudara sa junačkim otporom staljingradskih heroja, neka prođe i u našoj Krajini i Hrvatskoj u znaku borbe sa svih naših oružanih snaga i zajedničke borbe partizana Hrvatske i Krajine. Neka nas napad na Bihać - kosturnicu nebrojenih žrtava - napoji narodnim gnjevom prema tuđinu i

¹³⁴ Zbornik, tom 4, knj. 7, br. dok. 166.

¹³⁵ Arhiv CK SKJ, pod br. 2580, tom 4, knj. 7, dok. 170.

njegovim ustaškim i četničkim slugama. Neka to bude još jedan snažan i gromoglasan odgovor, vas, hrabrih junaka Krajine i Hrvatske, lažljivcima u Londonu koji pokušavaju da vaša junačka djela na Prijedoru, Krupi, Glamoču, Mrkonjić gradu, Jajcu vežu uz svoje izdajničko četničko ime i prisvoje sebi. Budite ponosni, da stojite u prvim redovima borbe za slobodu, da se zajednički sa velikom junačkom Crvenom armijom borite za slobodni i bolji život, da čistite našu dragu domovinu od tuđina i njegovih slugu. Sav naš narod obgrlit će vas svojom velikom ljubavlju, istorija će zabilježiti vaša junačka djela, a naši mlađi učiće se na svemu ovome kako se branila i kako se oslobađala svaka stopa naše zemlje. (Ovo političko obrazloženje pročitati svima borcima pred strojem).

Osman, Branko Poljanac, Košta

Obrazloženje je temeljito prorađeno u svim četama uz potrebna objašnjenja. To je još više unijelo poverenje u našu narodnooslobodilačku borbu, dalo snagu i polet svakom pojedincu i jedinici u cjelini. Komande četa i štabova bataljona natjecali su se ko će bolje pripremiti borce za akciju. I rezultati nisu izostali.

Predveče 2. novembra izviđani su neprijateljevi položaji sa komandantima bataljona i komandirima četa, pod rukovodstvom komandanta Brigade. Za to vrijeme jedinice su izvodile posljednje pripreme za napad. Održani su i sastanci aktiva komunista i SKOJ-a. Postavljeni su konkretni i precizni zadaci jedinicama. Javili su se i borci bombaši.

Operativni štab za Bosansku krajinu, već 18. oktobra imao je precizne podatke o jačini i rasporedu neprijatelja. Osnovu odbrambenih jedinica neprijatelja činio je ustaški djelatni zdruk, sastava 4 bojne, od kojih dvije u Bihaću, jedna u Bosanskoj Krupi, a jedna u Ličkom Petrovom Selu.

U Bihaću se nalazila 5. bojna, 2 domobranske pukovnije i 1 bojna 12. domobranske pukovnije, jedna baterija i haubička baterija - 2 haubice na Hadžiabdića brdu, a dvije u gradu; u ustaškim uporištima na prilazima gradu nalazile su se grupe ustaša, obično jačine 20-40 ljudi; u Ličkom Petrovom Selu 31. bojna 4. ustaškog zdruka, 20-30 domobrana, 1 haubica, 1 protivtenkovski top i 1 minobacač; u Cazinu 1 satnija domobrana, nekoliko ustaša i žandarma.

Oko logora u Žegaru i pojedinih uporišta, ustaše su izgradile betonske i drveno-zemljane bunkere, utvrdili kamene i zidane zgrade i sve opasali sa 1-3 reda bodljikave žice i protivpješadijskim minskim poljima.

Neprijatelj nije otkrio početak napada. To se moglo zaključiti i po izvještaju ustaškog zapovjednika, koji je uoči samog napada javio pretpostavljenoj komandi u Zagrebu i ovo: »Na sektoru Bihaća ništa novo«.

O tome kako je revolucionar Veselin Masleša, doživio pripreme za napad na Bihać, vidi se iz njegovih zapisa, u kojima između ostalog, stoji.

»Stižemo u Ripač gdje se nalazi 1. krajiška. Štab je na izviđanju. Sve se sprema za sutrašnju borbu. Ujutro odlazimo dalje, skoro pored samog Bihaća, po grebenu gde se nalazi Operativni štab. Tu su ... Osmo Hrvats-

ka (Banijska) i Druga krajiška brigada. Sva izviđanja su završena. Čeka se samo prvi mrak, pa da se pođe na polazne položaje... Košta nam je objašnjavao da su u izviđanju bili čak i desetari - da svaki starješina zna tačno zadatak, vidio je svojim očima kuda mora sa svojom jedinicom krenuti, gdje mora stići. Ne može biti zabune i nesporazuma. Bihać neće pasti za jednu noć, ali će pasti .. «

Pred sam napad, iz Bihaća je otišla jedna lovačka bojna u pratnji Štaba divizije, a iz Ličkog Petrovog Sela u Bihać stiglo 200-300 ustaša za pojačanje.

Naš napad na garnizon podržavala je artiljerija, koja je bila pridodata jedinicama i to: mješoviti artiljerijski divizion od 3 haubice i 4 brdska topa i jedna baterija protivavionskih oruđa. Sve brigade raspolegale su minobacačima, a najviše 1. krajiška.

Pred početak napada borcima je podijeljen dnevni obrok suve hrane.

Početak napada bio je određen za 21 čas i 30 minuta 2. novembra 1942. godine.

Komandno mjesto Operativnog štaba nalazilo se između Grabeža i Bihaća. Prva hirurška ekipa u Teočaku, a druga u selu Gudovcu. Borbeni znaci »Drvar« - »Gospić«.

Prema zapovijesti Operativnog štaba¹³⁶ 1. krajiška je dobila zadatak da napadne neprijatelja u s. Sokolcu, likvidira neprijateljeva utvrđenja na Somišlju, a zatim da u sadejstvu sa 3. krajiškom izvrši energičan napad na garnizon u Zavalju;

- Druga krajiška imala je zadatak da napadne neprijatelja na pravcu s. Založje - Bihać, upadne u grad i u sadejstvu sa 8. hrvatskom očisti desnu obalu Une;

- Osmo hrvatska da očisti sela Pokoj i Čavkiće, a zatim da likvidira uporišta Bakšiš i Hatinac i, u sadejstvu sa 2. krajiškom, upadne u grad i očisti desnu obalu Une;

- Peta krajiška brigada sa jednim bataljonom 6. krajiške brigade trebalo je da likvidira neprijateljeva uporišta u Ostrošcu i selima Brkići, Kurtovo, Srbljani, Jezero i Spahići. Sa jednim bataljonom postavlja zasjedu i zarušava drum i prugu prema Bosanskoj Krupi i kida telefonske linije sa Bihaćem, Krupom i Cazinom;

- Šesta krajiška imala je da zatvara pravac od Krupe, preko Radića prema Bihaću, a sa 1. bataljonom da postavlja zasjedu na pogodnom mjestu na komunikaciji Bosanski Novi - Bosanska Krupa;

- Treća krajiška brigada dobila je zadatak da likvidira neprijateljevo uporište u Zavalju, produži napad i, u sadejstvu sa 1. krajiškom, napadne garnizon u Žegar, a potom likvidira neprijateljeva uporišta u gradu, na lijevoj obali Une. Dijelom snaga trebalo je da napadne i kontroliše pomoćni aerodrom i uspostavi vezu sa 2. ličkom brigadom koja je napadala na Ličko Petrovo Selo.

Prema zapovijesti Štaba Brigade, 1. i 2. bataljon dobili su zadatak da napadnu neprijatelja u Žegar, a 3. bataljon, pošto likvidira neprijatelja u Zavalju, da produži napad i sadejstvuje 1. i 2. bataljonu u napadu na Žegar. Četvrti bataljon trebalo je da likvidira neprijateljevu

¹³⁶ Arhiv CK SKJ, br. 2580, tom 4, knj. 7, dok. 170.

posadu na pomoćnom aerodromu, dijelom snaga da obezbjedi lijevi bok Brigade i uspostavi vezu sa 2. ličkom brigadom. Potom da napada duž puta prema gradu.

Iako su sve pripreme bile izvršene na vrijeme, s obzirom na ispresecan i strm teren, veliku pomrčinu i slabe vodiče, napad 1. i 2. bataljona 3. krajiške otpočeo je sa malim zakašnjenjem. Kad su ti bataljoni podišli neprijatelju, na sektoru 1. krajiške već se čula uraganska vatra. U isto vrijeme 3. bataljon je napao neprijatelja u s. Zavalje.

U prvom naletu 1. i 2. bataljon su likvidirali spoljnu odbranu Zegara i podišli jako utvrđenim zgradama, koje su bile opasane sistemom bunkera i bodljikavom žicom, jednovremeno obasipani vatrom sa zapadnih padina Debeljače (tt 537) i Somišlja, na koje je napadala 1. krajiška Brigada. Samo na Somišlju neprijatelj je izgradio sistem vatre u koji su bila ugrađena 34 bunkera. Ispred bunkera i tvrdih zgrada u Žegaru nalazila se oranica, koju je neprijatelj vrlo često osvjetljavao. U takvoj situaciji frontalni napad ne bi dao očekivane rezultate. Radi toga su stupile u dejstvo već unapred pripremljene grupe bombaša. Koristeći se živicom i jarkom pored seoskog puta i puzeći, jurišne grupe su, ipak, nadmudrile neprijatelja i pobacale bombe u bunkere. Zatim je uslijedila ogorčena borba. Približavao se dan. Pošto 1. krajiška nije do tada likvidirala Somišlje, neprijatelj je izvršio protivnapad na bataljone 3. krajiške, ali su njeni bataljoni zadržali dostignute položaje i produžili borbu.

Treći bataljon je u prvom naletu zauzeo Zavalje. Glavnina je produžila napad preko Vučjaka u pravcu Križa i napala neprijatelja bočno. Jedna četa ostala je u Zavalju sa zadatkom da obezbjedi lijevi bok, da čuva zarobljenike i sakuplja ratni plijen. U prvom naletu 3. bataljon se dočepao kuća u gradu, iz kojih je neprijatelj pružao žilav otpor.

Četvrti bataljon, pošto je očistio aerodrom, izbio je na put Bihać - Ličko Petrovo Selo, ali nije uspostavio vezu sa 2. ličkom brigadom, i tu je zastao.

Prve noći, samo iz 1. čete 1. bataljona poginuli su: Dušan Rodić, Stevica Rodić i Duško Buha, a teže su ranjeni Slavko Petković, Pero Babić, Mićo Rodić i Mićo Šušilović, Branko Malbašić, Dušan Rodić, Duško Buha i Slavko Petković iz grupe bombaša.

U toku dana neprijatelj je izvršio nekoliko protivnapada da bi odbacio jedinice Brigade, ali bezuspješno. Još žešće borbe vodila je 1. krajiška brigada na desnom krilu. Neprijatelj je htio po svaku cijenu da zadrži Somišlje.

Najveći uspjeh u toku prve noći postigla je 2. krajiška brigada. Ona je likvidirala spoljnu odbranu, prva upala u grad i utvrdila se u prvim kućama sagrađenim od tvrdog materijala.

Druga lička brigada vodila je borbu u Ličkom Petrovom Selu, na Krnjanovom vrzu, Celopeku i Peštaru, i odbila neprijateljevo pojačanje upućeno iz Drežnika u Bihać.

U isto vrijeme 5. krajiška s jednim bataljonom 6. brigade savladala je neprijateljeva uporišta u dolini Une, od Brekavice do Bosanske Krupe i odbila sve napade s pravca Bosanske Krupe i Cazina.

Osma hrvatska brigada razbila je ustaške posade na pravcu svoga nastupanja, a zatim spriječila neprijatelja da se izvuče iz Bihaća prema Ostrošcu i Czinu, pronalazila i hvatala sakrivene neprijateljeve vojnike po kućama i prikupljala ratni plijen na lijevoj obali Une.

Na položaj je stigao 3. novembra oko 13 časova zamjenik komandanta Operativnog štaba, Slavko Rodić, procijenio situaciju i posavjetovao se sa članovima štabova 1. i 3. krajiške brigade, te odlučio da se preduzme još energičniji napad na utvrđenog neprijatelja u Žegar, Žegarskoj aleji i Boriku. Pošto su upoznati s odlukom, bataljonski i četni rukovodioci preduzeli su sve potrebne mjere da izvrše što temeljitije pripreme, da bi napad potpuno uspio. Veliku ulogu odigrali su politički komesari. Svi su znali da je Žegar južna kapija, koju treba savladati i prodrijeti u Bihać, i da od toga zavisi uspjeh čitave bihaćke operacije. Po držanju boraca dalo se zaključiti da u njih vlada odlučnost i da će se zadatak izvršiti u potpunosti.

U prvi sumrak puškomitraljesci i bombaši stupili su u dejstvo. Krenuli su streljački strojevi. Tražena su najslabija mjesta u sistemu neprijateljeve odbrane i prolazi između utvrđenja. Bombaši su pod zaštitom puškomitraljeske vatre upadali u rovove, bunkere i tvrde zgrade. Bili su to pravi bombaški dvoboji, pogotovo tamo gdje je neprijatelj imao bolje uslove osmatranja i mogućnosti da baca bombe. Tu i tamo bilo je primjera da su vještiji borci vraćali aktivirane bombe u objekte iz kojih su poletjele. Sa istom upornošću neprijatelj je branio objekte u logoru, bunkere i rovove duž aleje i u Boriku.

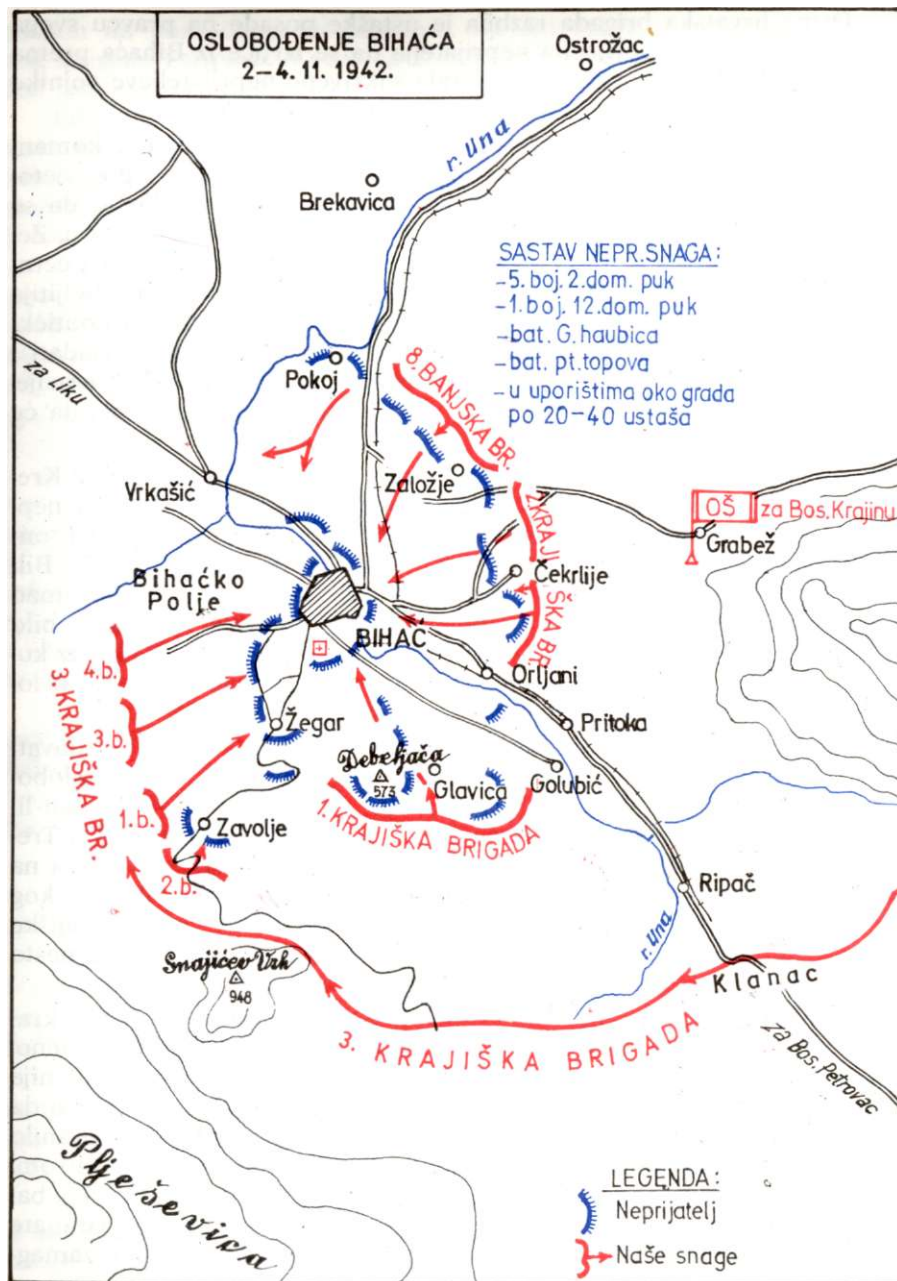
Na kraju dana neprijatelj je popustio. Počeo je odstupati i predavati se pojedinačno ili u grupama i, na kraju, Žegar i Borik su bili oslobođeni. Bataljoni su se, čisteći međuprostore, dočepali grada i ovladali lijevom stranom kanala. Pošto je pala noć nastalo je izvjesno zatišje. Trebalo je preći kanal koji je bio dubok i dosta širok. Južno od mosta na kanalu bila je 1. krajiška, a lijevo u zahvatu puta, koji vodi iz Ličkog Petrovog sela preko Hajtinca, 1, 2. i 3. bataljon bez 1 čete 3. krajiške brigade. Obostrana paljba nije nikako prestajala. Pokušaji da se nešto znatnije postigne na brzu ruku nisu dali rezultate.

Naređenje Operativnog štaba, stiglo je 4. novembra da 1. i 3. krajiška brigada preduzmu sve potrebne mjere, pojačaju napad, i konačno, oslobode dio grada na pravcu svoga nastupanja. Poslije toga, zatišje nije dugo potrajalo. Neprijatelj je po svaku cijenu branio kanal i nastojao da spriječi prodor 1. i 3. krajiške brigade. Samo most na kanalu branilo je 6 puškomitraljeza i 2 teška mitraljeza. Tukli su uraganskom vatrom. Artiljerijska oruđa okrenuta ka zgradi Sokolskog doma, prema 2. i 3. bataljonu 1. krajiške, gađali su direktno i nisu štedjela municiju. Granate su sijevale, eksplodirale i dizale oblake prašine, i na taj način, zamagljivale vidik.

Poslije upornih juriša 1. krajiška je zauzela most na kanalu i, na taj način, omogućila dalje prodiranje svih jedinica 1. i 3. krajiške brigade u centar grada.

Za kratko vrijeme slomljen je veliki otpor neprijatelja na cijeloj dužini vodene prepreke.

OSLOBOĐENJE BIHAĆA
2-4. 11. 1942.

Na kraju dana, poslije četrdesetvočasovne neprekidne borbe, borci 1, 2. i 3. krajiške udarne brigade savladali su protivnika u sadejstvu sa 2. ličkom, 8. hrvatskom, 5. i 6. krajiškom, te oslobodile Bihać i okolna uporišta. Jedino je ostala tvrđava Sokolac u kojoj se nalazila bloki-

rana satnija ustaša, koja nije prihvatila poziv na predaju. Pored ustaša u tvrđavi su se nalazili i žene i djeca. Zato je ona blokirana i držana pod stalnom kontrolom. Ustaše su češće pozivane da se predaju, ali bez uspjeha. Imale su i razloge da se lako ne predaju, jer su ranije žarile i palile, klale i ubijale nedužne ljude, žene i djecu i pljačkale narodnu imovinu u Bihaću i okolini.

Osvanuo je i 5. novembar 1942. a ustaše su još uvijek bile opkoljene u tvrđavi Sokolac. Njih su blokirale jedinice 1. krajiške brigade. Jedinice 1, 2. i 3. krajiške brigade već su se prikupljale i spremale na unapred određene zadatke. Narod je izašao na ulice. Uveliko je obavljena evakuacija ratnog plijena. Da bi likvidirali tvrđavu, privučena su artiljerijska oruđa za neposredno gađanje i pravljenje prolaza kroz zidove. Posljednji put ustaše su pozvane da se predaju. Poslije kratkotrajnog zatišja, u tvrđavi je nastalo komešanje i međusobni obračun ustaša. Culo se i nekoliko potmulih pucnjeva. Većina ustaša nije željela da završi život u tvrđavi, pa su počeli da izlaze, da odlažu oružje i da se predaju. Svi koji su se predali upućeni su u višu komandu na saslušanje.

U toku borbe neprijateljevi avioni nadlijetali su bojište, a 3. novembra 1942. na bihaćki aerodrom spustila su se 3 aviona. Zadržali su se nekoliko minuta i uzletili.¹³⁷ Sa sobom su ponijeli ustaškog župana i još nekoliko lica. Naša protivavionska artiljerija i puškomitraljezi 4. bataljona bili su neefikasni.

Toga dana na sektoru 6. krajiške brigade probile su se tri satnije ustaša u rejonu Vrkašića i produžile dalje prema Glini. U isto vrijeme neprijatelj je vršio jak pritisak od Sanskog Mosta prema Lušci Palanci i od Suhače prema Budimlić Japri, da bi ometale napad naših snaga na Bihać. Upornom odbranom 1. krajiškog odreda i intervencijom 5. i 4. krajiške brigade, poslije vrlo žestoke borbe, prisiljeni su da se povuku na polazne položaje. Do kraja dana zarobljeno je preko 300 neprijateljevih vojnika. Zarobljen je i podžupan Velike župe Krbava.

U toku borbe za Bihać, 7. hrvatska i 1. lička brigada napadale su na ustaški garnizon u Glini i nanijeli mu velike gubitke. Zarobljeno je 300 neprijateljevih vojnika.

U borbama u Bihaću ubijeno je 650, a zarobljeno 870 vojnika i oficira. Zaplijenjeno je 8 artiljerijskih oruđa, 2 minobacača, 1510 pušaka i automata, milion metaka, više hiljada topovskih granata, te skladište odećne opreme, hrane i drugi ratni materijal.

Iz jedinica 3. krajiške brigade izbačeno je iz stroja, što poginulih ili ranjenih, oko 100 boraca. Pored onih čija smo imena već naveli, poginuli su: Milan Bojanić, politički komesar čete, Vojin Malbašić, zamjenik komandira čete i borci Lazuka Popović i Milorad Bokan i drugi.

Za junaštvo ispoljeno u borbama za oslobođenje Bihaća, vrhovni komandant drug Tito pohvalio je borce i starješine svih brigada koje su učestvovala u borbama.¹³⁸

Poslije oslobođenja Bihaća, 3. krajiška brigada je, po naređenju Operativnog štaba, preuzela garnizonsku službu, sem 4. bataljona koji

¹³⁷ Zbornik, tom 4, knj. 8, dok. br. 14 - izvještaj Operativnog štaba za Bosansku krajinu od 4. novembra 42. Arhiv CK SKJ br. 2584, Tom 4, knj. 7.

¹³⁸ Zbornik, tom 2, str. 221.

je upućen prema Cazinu da zajedno sa 1. krajiškom brigadom očisti sela u kojima su se još uvijek, u manjim grupama, okupljale ustaše i muslimanska milicija. Ostali bataljoni angažovani su na zavođenju reda u gradu i pomagali su evakuaciju materijalnih sredstava prema ranije oslobođenoj teritoriji. Ljudstvo je bilo smješteno u vojničke kasarne, koje su prethodno dobro očišćene.

Posljednjeg dana borbe, u Bihać su stigli Vrhovni štab NOV i DVJ i CK KPJ, na čelu sa vrhovnim komandantom.

U gradu je ponovo počeo normalan život.

Uoči 7. novembra održan je defile i smotra jedinica, a zatim miting,¹³⁹ na kome je učestvovala velika masa naroda. Iz 3. krajiške učestvovali su, 2. i 3. bataljon, sa bataljonskim zastavama. Na čelu kolone kretao se zastavni vođa sa brigadnom zastavom. Za tu priliku borci su bili dobro pripremljeni: obučeni, podšišani i obrijani.

Uveče je u Domu kulture održana priredba sa kulturno-zabavnim programom, na kojoj je pored publike, učestvovalo oko 30 boraca iz Brigade koji su znali da pjevaju Lenjinov posmrtni marš. Druga grupa od 30 boraca ispivala je parole po gradu.

Govorilo je nekoliko boraca za vrijeme mitinga. Bilo je to pravo praznično veselje, pripremljeno u znak oslobođenja drugog grada po veličini u Bosanskoj krajini.

Vrhovni komandant drug Tito izvršio je 11. novembra 1942. smotru boraca 4. bataljona 3. krajiške brigade, koji je bio posebno pripremljen za tu priliku. Raport mu je predao Đoko Čubrilo, komandant Bataljona. Poslije toga Tito je došao u Štab 3. krajiške i ostao na ručku zajedno sa članovima Štaba. Bio je to prvi neposredni kontakt boraca sa Vrhovnim komandantom.

Iako je Bihać bio slobodan, za krajiške borce nije bilo odmora. Neprijatelj je u toku borbi za Bihać pokušao da jakim snagama iz regiona Bosanskog Novog i Sanskog Mosta prodre na slobodnu teritoriju i omete plan napada na Bihać. Međutim, upornom borbom jedinica 1. krajiškog odreda, te 5. i 6. krajiške brigade, svi njegovi pokušaji bili su odbijeni.

Već 7. novembra 1942. 2, 5. i 6. krajiška brigada upućene su prema Bosanskom Novom i Sanskom Mostu, a 1. krajiška prema Cazinu i Bužimu.

Tako su zamisao, prijedlog i plan Operativnog štaba za Bosansku krajinu, uz punu saglasnost Vrhovnog štaba potpuno ostvareni. U razvoju narodnooslobodilačke borbe u ovom regionu, postignut je potpuno nov kvalitet.

Bihać je od davnina bio najveći administrativni, vojno-politički i ekonomski centar zapadnog dijela Bosanske krajine i sjeveroistočnog dijela Like.

Uspjesi jedinica Narodnooslobodilačke vojske u borbama za oslobođenje Bihaća, imali su veliki vojno-politički značaj, posebno politički, ne samo u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Jugoslaviji, već i šire. Bio je to poučan primjer uspješne saradnje štabova i sadejstva jedinica Bosanske krajine, Like i Banije.

¹³⁹ A VII, k. 703, br. dok. 1/1-a.

Vrhovni komandant Josip Broz Tito vrši smotru 4. bataljona 3. krajiške brigade u oslobođenom Bihaću, novembar 1942.

Oslobođenjem Bihaća stvorena je velika povezana slobodna teritorija na području Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Stvoreni su svi uslovi za održavanje Prvog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije.

Prije polaska 3. krajiške brigade na novi borbeni zadatak, formirani su radni vodovi bataljona, jačine 32 borca, a kompletirana je i brigadna intendantura. Brigada je popunjena i sanitetskim kadrom.¹⁴⁰

¹⁴⁰ A VII, k. 703, br. reg. 3/1-3.